

A moldvai csángómagyarok zenéjéről

Az 1989-es romániai fordulatot követően, miután a diktátor uralma véget ért, megnyílt a lehetőség a korábban szigorúan őrzött terület, a magyarországiak elől hermetikusan elzárt Moldva felkeresésére, s az ott élő csángómagyarság folklórájának gyűjtésére, tanulmányozására. Az ottaniak pedig szívesen látogattak el Magyarországra, így a gyűjtők számára szinte házhoz jött az anyag. Ebben az időben robbanásszerűen indult be a moldvai táncház, aminek máig tartó divatjában jelentős szerep jutott a Tatros együttes fergeteges csángó muzsikájának.

Kevesen tudják azonban, s ezért érdemes itt megemlíteni, hogy a moldvai csángó folklór bevonása a hazai táncmuzsika gyakorlatba a korábban működő Táltos együttes nevéhez fűződik. A zenekar, amelynek alapító tagja voltam, a nyolcvanas évek második felében a Kertészeti Egyetem tánc csoportjának kísérőzenekara volt és táncmuzsikát is indított ugyanott, az egyetemi klubban, újdonságként beiktatva a moldvai táncokat is. A vezérszólámat itt a furulya biztosította (Kozák József) koboz kísérettel (Nagy Balázs), s mindehhez dob társult (Tisza Sándor), így alakult ki a háromtagú moldvai banda. Készültek közben feldolgozások is a moldvai anyagokból, amelyekben a zenekar hegedűse is részt vett (Mező Győző), így jött létre azután az a máig működő „budapesti csángó” zenekari felállítás, ahol a furulya, a hegedű, a koboz és a dob együtt játszik.

A rendelkezésre álló anyag akkor még elég szegényes volt, így minden föllelhető igyekeztünk fölhasználni, elsősorban furulyás fölvételeket (Csobán György, Gusa Pál, Tálász András), illetve hegedűs-kobzás anyagokat. A meglévő zenékhez az MTA néptánc osztályán válogattunk táncanyagot Kovács Gerzson Péter és Széll Márta hathatós közreműködésével. Öves, kezes, serény magyaros, ardeleanca, csimpolyáska és kettős adta ki kezdetben a repertoárt, amit még szándékoztunk bővíteni. A hangszeres választékok is gazdagítani kezdtük a bőrduda bevonásával.

A csángó táncmuzsikával kettős szándékot kívántunk megvalósítani: egyrészt színesebbé tenni a magyar táncmuzsika hangszeres zenéjét, enyhítve ezzel a vonós-zenekarok túlsúlyát, másrészt a lánccsángó- és körtáncok bevezetésével nyitni akartunk azok felé, akik számára ez a táncstílus vonzóbbnak tűnt a páros táncoknál. A munkának még az elején tartottunk, amikor a társulat fölbomlott, így nem került sor a duda bevetésére, ami pedig indokolt lett volna, hiszen a moldvai

csángók kétféle dudát is használnak. Egyik a kontraszípos magyar duda, a másik pedig egy szimpla sípszáras, egyszerűbb típus, amit inkább a helyi románság használ. (Már csak csodálkozhatunk azon, hogy a mind szélesebb körben szaporodó moldvai táncmuzsika zenészei még a mai napig nem tettek kísérletet egy ilyen fontos hangszer alkalmazására!)

A négytagú moldvai zenekar kialakítása tehát a Táltos együttes nevéhez fűződik, s bár lehet, hogy egész más irányból indítva, de a későbbi – méltán nagy sikerű – Tatros együttes is ezt a formációt favorizálta.

Amikor a moldvai hagyományok ismeretebbé váltak, akkor persze kiderült az is, hogy a furulya, hegedű, koboz, dob felállítás Moldvában ismeretlen, amit így nem minősíthetünk autentikusnak.

Legalább annyira nem – tegyük hozzá gyorsan –, mint azokat a dunántúli bandákat, amelyek háromtagú vonószenekart egyesítenek dudával. Ezt sem tekinthetjük hagyományos, pláne nem autentikus formációnak, mégis ez a módi járja már jó harminc éve a táncmuzsika gyakorlatban.

A budapesti táncmuzsika valószínűleg nem is a hagyományörzés az elsődleges dolga, hanem a szórakoztatás biztosítása, ami a színesítést, gazdagítást szinte kötelezővé teszi, ezért a moldvai táncmuzsika zenében is indokolt felhasználni, s akár együtt is megszólaltatni mindazokat a hangszereket, amelyek a térségben évszázadok óta jelen vannak, akár magyar, akár idegen nyelvű népek használatában.

Talán egyedül a dob az a hangszer, amit mi magyarok nem használunk szórakoztató célokra, és ennek messzire vezető okai lehetnek. Valószínű, hogy őseink sámbájainak és táltosainak szakrális hangszerét nem is volt szabad profán eseményekben megcsúfolni, ahogy senki sem akarna például templomi orgonát használni lakodalomban. A dob így nálunk nem is lett a hangszeres tánczene része, legföljebb a katonazenekarok indulóit segítette és a falusi kisbírók messzehangzó hirdetőeszközeként maradt fenn. Nem is igen tudnánk elképzelni egy széki vagy mezősi zenében, de még a dunántúli ugrósban sem a dobot, s nincs is arra szükség, hiszen a vonósbanda tökéletesen ritmizál csakúgy, mint a kontraszípos bőrduda vagy a tekerő. Egyedül a gardon az a kimondott ritmushangszer, ami a mindennapi tánczenét szolgálja. A gyimesi csángóknál szinte nélkülözhetetlen, hiszen az egyedül szóló hegedű magas hangját teszi elviselhetőbbé, a csíki székeklyek zenekarába pedig szépen

beilleszkedik. A dob használata tehát idegen hatásnak mondható a moldvai csángók népzenejében is, aminek divatjában a helybeli, főleg ortodox vallású népek közvetítését sejtethetjük.

A dobon kívül a többi hangszer a magyar hagyományokban mélyen gyökerezik.

A moldvai csángó folklór feltűnő jellegzetessége, hogy a beszélt nyelv, a mondókák, a mesék, énekek és balladák, valamint a sámbájok és imádságok a legarchaikusabb magyar hagyományok fönntartásáról tanúskodnak, míg a szórakozást szolgáló zene és tánc teljes mértékben román hatásának mutatkozik.

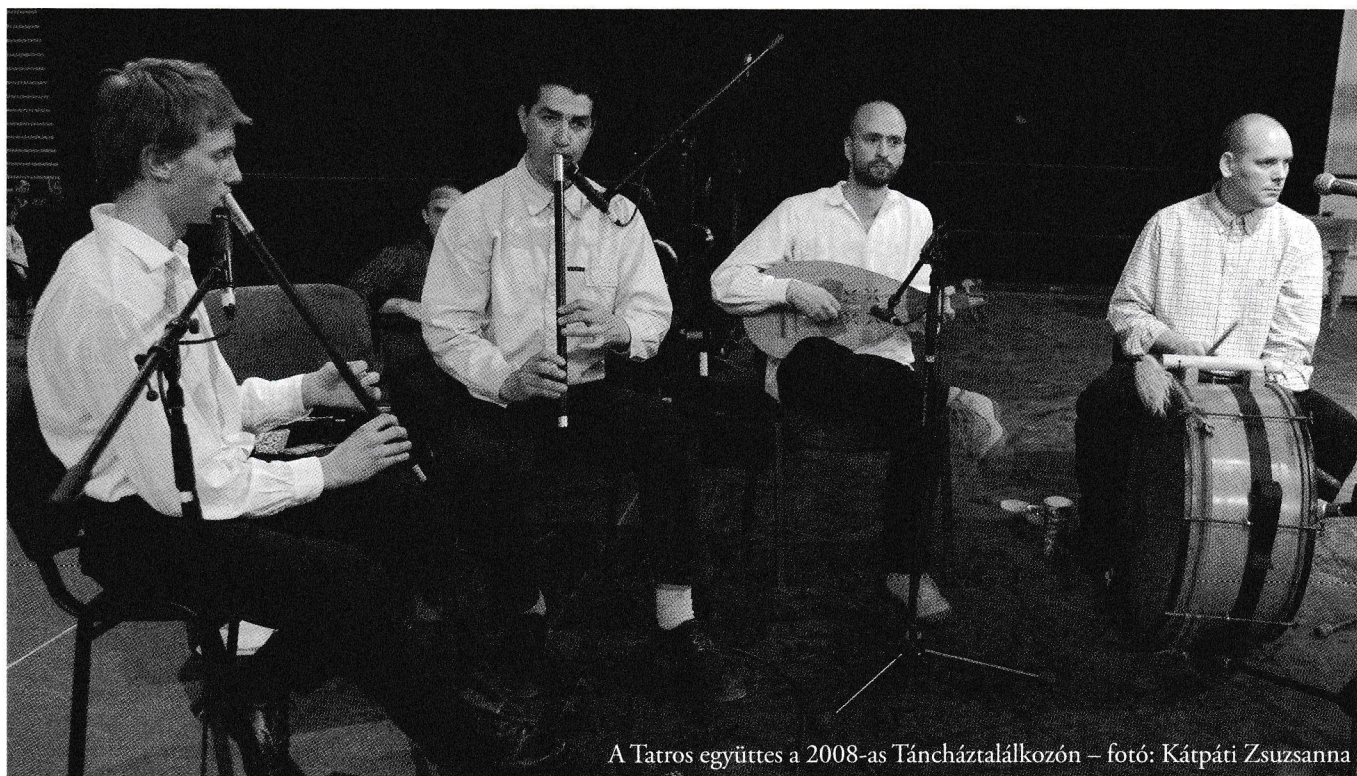
Ez a kettősség egy adott nép folklórában szinte egyedülálló, szokatlan különlegesség, amire magyarázatot kell találnunk. Főleg azért, mert a térségben használatos hangszerek legtöbbször – magyar neve alapján – magyar eredetűnek tekinthetjük.

A koboz nevében a kobak, koponya, kupa szavainkkal rokon ősi kop (kob) szótól fedezhető föl. A kerek, zárt testekre – amilyen a koponya és a koboz teste is – utaló névalakokat a kerekded kosárcák kópica, kopolykó, koporsó, kupulykó stb. névalakjai is őrzik, vagyis a koboz eredetileg a zárt, üreges testű hangszerek gyűjtőneve lehetett.

A hun utódnépeknél is szinte mindenütt találkozunk a koboz valamilyen pengetős vagy alkalmasint vonós változatával. Cseremiszi rokonainknál *ija kobuzs* néven kéthúrú hegedűfélét találunk, amit vonóval (íjjal) szólaltatnak meg. A kazak *kobuz* vonós, a kirgiz és török *komuz* viszont pengetős hangszer. Ezek mellett találkozhatunk még *kopuz*, illetve *kupuz* névváltozatokkal is. (A koboz teste és a jellegzetes megtört nyak alaki hasonlósága folytán a sztyeppe népek a dorombot vaskoboznak nevezik. A *temir kobuz*, illetve *temir komuz* nevében a temir a magyar tömör szó megfelelője, kalapálással tömörített vasat, kovácsoltvasat jelent.)

A román *cobza* és az ukrán kobza (kobzabandura) ugyanúgy a magyar koboz név változata, mint a később kialakult *buzgony* névalak, vagyis a hangszert – ősi neve alapján – hun-magyar eredetűnek tekinthetjük.

A szültü egyfajta furulya neve, amit elterjedt szokás a süvöltő névvel azonosítani. Az sem kizárt azonban, hogy szültünek a korábban használatos peremfurulyát neveztek, amit úgy szólaltattak meg, hogy a cső felső peremére, a szélére fújtak, vagyis szültül (szültül) szólaltatták meg azt. Mondták rá azt is, hogy „szélvel szól”. A szültü és a süvöltő nevek magyar eredetéhez semmi kétség nem fér.

A Tatros együttes a 2008-as Táncháztalálkozón – fotó: Kátpáti Zsuzsanna

A csilinka és a tilinkó hangutánzó névalakok, így azokkal óvatosabban kell bánni. Az minden esetre bizonyos, hogy a csángók csilinka nevű felhangfurulyájának nyelv-dugós síprendszerét a jégkor óta ismerik a Kárpát-medencében.

A román kavalnak nevezett ötlyukú hosszúfurulya valójában nem is kaval, hiszen dugós sípja van (vagyis nem a kávájára fújnak), így inkább az ötlyukú magyar hosszúfurulya változatának tekinthető.

A duda nevet a csángók nem használják, helyette az archaikus síp név szolgál a hangszer megnevezésére. E mellett ismerik és használják a görög eredetű szimfóniából kialakult csimpolya nevet is, ami itt nyilvánvalóan román közvetítéssel került nyelvükbe.

A román népzeneben markánsan megkülönböztethető dialektusok kialakulása a mai Románia különböző térségeinek eredeti, helyi lakosságának köszönhető. Az erdélyi románság népzeneje és hangszerkészlete például a helyi magyar hagyományokhoz áll legközelebb (vonós zenekar, magyar duda stb.), az Al-dunai térségben pedig az ősi balkáni (bolgár) folklór hatása mutatkozik meg dominánsan. Joggal föltehető ezek alapján, hogy a moldvai zene és táncművelés is helyi jellegzetesség, aminek kialakulása a románság térfoglalását jóval megelőző időkben már megtörtént. A mai Moldávia népei a régi Hun Birodalom maradványainak helyben maradt népeiből alakultak ki, akik között a magyar nyelvű csángókat is számításba kell venni, hiszen a térség neve jól felismerhetően magyar eredetű.

A moldován népnév, ha románul értelmezzük, azt jelenti: Moldvában lakó, vagyis moldvai nép. Magyarul azonban a moldován szó maradványt jelent, vagyis olyan népekre utal, akik elmaradtak a nagyobb csoporttól, vagy akiken egy elvonuló csoport áthaladt. A maradvány szó torzult alakja a morodvány, molodvány, amiből egy szótag megfordulásával a ma is használatban lévő moldován kialakult.

A valamikori hun birodalom hátrahagyott, elmaradt népeit a Volga-vidéken is megtaláljuk. A mordvin népnévben is jól fölismerhető az eredeti maradvány szó szlávosan torzult alakja (a szláv népek az „a” hangot nem ismerik, helyette nyílt á-t, vagy inkább o-t mondanak). A mordvinokról már IX. századi arab utazók is említést tesznek, nevüket négy mássalhangzóval jelezve: mrdt, vagyis maradt nép. Ugyanígy hátra maradtak az udmurtok is (ott maradt), végleg leszakadva a nyugat felé áttelepülőktől.

A moldvai csángókat tehát, mint a térség névadóit, legalább a hun korból helyben maradt népek tekinthetjük. Közéjük a népvándorlás során rokon kultúrájú sztyeppe népek keveredtek, úzok, jászok, besenyők, kunok és mások, akik idővel egygyé olvadtak a helyi őslakókkal, kialakítva a sajátos, máig élő moldvai folklórt.

A románság Szent László magyar király idejében kezdett betelepülni Moldvába, ami még hosszú ideig Kumánia néven a Magyar Korona hűbérese volt. A magyar királyok Rex Cumaniae címe ezt jól példázza. A Pallas nagylexikon szerint: „a magyar közjogban az Olton tuli Oláh- és Moldvaország

II. Endre király óta a mohácsi vészig, amidőn török kézre kerültek, mindkét tartomány Magyarországhoz nem ugyan szorosabb politikai kapcsolatban, hanem védhatalmi viszonyban állott, amelynél fogva a magyar király irányában hűséggel s engedelmességgel, évi adópénzzel és segédhadakkal tartoztak.”

Az egyre nagyobb számban betelepülő románság azután gyökeresen megváltoztatta a térség arculatát. Az idegen nyelvű, kultúrájú és vallású új népesség nem kívánt beilleszkedni a helyi hagyományokba, mint azt évszázadokon át az újabb és újabb betelepülők tették, hanem tudatos terjeszkedésbe kezdett, erőszakos hittérítéssel és nyelvi asszimilációval. A románok, akik nevüket a Kelet-római Birodalom (Bizánc) után kapták, elvégezték történelmi küldetésüket: Moldva népessége, a csángó-magyar kisebbségen kívül, mára már teljesen elrománosodott.

Hazai folklórkutatásunk – valamennyire érthetően – csupán a Kárpát-medencei magyarsággal számol, pedig fontos volna kiterjeszteni a tudakozódást a magyar államalapítást megelőző korokra, s az akkoriban még létező, Kárpát-medencén kívül eső magyarlakta területekre is.

A moldvai csángó hagyományok is ilyen korba vezetnek vissza, és alaposabb vizsgálat alapján kiderülhet, hogy nem csak az ősi imádságok, balladák és mesék őriznek archaikus, sok ezer évre visszatekintő vonásokat, hanem a helyi kialakulású hangszeres zene és tánc jó része is, amit ma tévedésből vélünk román eredetűnek.

Kozák József